

СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У статті проаналізовано сучасні підходи до визначення сутності соціального капіталу, виявлено його основні форми. Аргументовано зміст соціального капіталу як фактора економічного розвитку.

В статті проаналізовані сучасні підходи до визначення сутності соціального капіталу, виявлені його основні форми. Аргументовано зміст соціального капіталу як фактора економічного розвитку.

The modern scientific going near determination of social capital essence is analyzed; its basic forms are educed. Maintenance of social capital is argued as the factor and economic development.

Ключові слова: соціальний капітал, суспільство, довіра, економічний розвиток, добробут.

За визначенням Світового банку, соціальний капітал – це інститути, відносини та норми, які формують, якісно та кількісно, соціальні взаємодії у суспільстві. Останнім часом з'являється усе більше доказів того, що соціальна взаємодія є визначальним фактором економічного процвітання та розвитку суспільства. Серед численних факторів, що впливають на економічне зростання, економісти виділяють такі специфічні фактори, як стан соціальних відносин, характер і якість зв'язків між різними економічними суб'єктами, особливості ділової репутації економічних суб'єктів, зароблений ними рівень довіри з боку клієнтів та партнерів. Узагальнено це все можна представити як соціальний капітал. Саме сьогодні роль соціального капіталу помітно зростає. Даний вид капіталу все більше впливає на економічний розвиток не тільки окремих фірм, але й регіональних структур, а також країни загалом. Соціальний капітал формується на всіх рівнях суспільства: мікро-, мезо-, макро- і глобальному рівнях.

Теоретичні основи дослідження соціального капіталу закладено у працях Г. Беккера, Й. Бен-Пората, П. Бурдьє, П. Вайзе, Дж. Лурі, Дж. Мінцера, Г. А. Саймона, Х. Флепа. Різні проблеми розвитку і вдосконалення соціального капіталу аналізуються такими представниками інституціонального і неінституціонального напрямів економічної теорії, як Дж. Барон, Дж. Коулман, Р. Д. Патнем, А. Портес, Р. Роуз, Ф. Фукуяма та ін. Слід зазначити, що значний внесок у розробку теорії соціального капіталу здійснено не тільки закордонними, але й вітчизняними вченими. Дослідженню соціального капіталу присвячені публікації С. І. Бандура, М. Є. Горожанкіної [1], М. Д. Лесечка [7], Ю. М. Мішина [8], А. І. Нечепуренка [9], О. Терешкуна [11], А. Фролова [12] та ін. В Україні поняття соціального капіталу і його можливостей як фактор економічного розвитку залишаються дослідженими недостатньо, що й визначає мету даної статті. Виходячи з цієї мети, постають наступні завдання:

- проаналізувати сучасні підходи до визначення сутності соціального капіталу, виявити його специфіку;
- охарактеризувати основні риси та форми соціального капіталу;
- визначити вплив соціального капіталу на економічний розвиток.

Сьогодні категорія соціального капіталу знаходить усе ширше визнання в

економічній літературі. Одна з перших спроб уведення соціального капіталу до структури факторів виробництва належить Дж. Коулману [13; 14]. Загальною умовою виникнення соціального капіталу можна вважати зміни, які протягом останніх десятиліть відбуваються у структурі продуктивних сил і виробничих відносин під впливом НТП і НТР [3, с.71]. Соціальний капітал Дж. Коулман визначає як зовнішні і внутрішні зв'язки організації, хоча водночас відзначає, що соціальний капітал "не підпадає під сувору дефініцію" [6, с. 124]. Можна придбати фірму і разом із нею соціальний досвід щодо її організації та управління. Наприклад, природні, матеріальні ресурси і технології, використовувані фірмою, можуть не змінюватися, а її соціальний капітал може зростати в міру розвитку зовнішніх зв'язків та іміджу фірми. Соціальний капітал є надбанням не тільки окремих колективів, фірм, організацій. За вертикальною ознакою він має підстави для існування на рівні окремих регіонів і навіть країн.

За аналогією з фізичним і людським капіталом, втіленим у знаряддях праці і працівниках фірми, соціальний капітал сприяє підвищенню продуктивності. Свого часу, говорячи про те, що капітал безкоштовно привласнює досягнення науки, К. Маркс додавав "так само, як поділ праці". Поділ праці як елемент суспільної організації виробництва, безперечно, є прикладом соціального капіталу, ефект від використання якого привласнюється суб'єктами господарювання.

У загальному плані під соціальним капіталом розуміється внесок соціальної організації суспільства у виробництво [2]. Така точка зору дозволяє з'єднати соціологічні концепції "соціального порядку" (Т. Парсонс), "соціального функціонування" із прагненням різних економічних шкіл включити соціальні фактори в теоретичні економічні конструкції, у систему економічних категорій [4; 5]. Саме категорія "соціальний капітал" дозволяє представити фактор суспільної організації, соціального порядку серед таких виробничих ресурсів, як фізичний капітал, трудові ресурси, земля тощо.

Соціальний капітал заснований на тому, що кожен економічний суб'єкт (індивід, фірма, держава) тим чи іншим способом включений, інтегрований у систему соціально-економічних відносин. На нашу думку, це капітал спілкування, співробітництва, взаємодії, взаємної довіри і взаємодопомоги, сформований в просторі міжособистісних (інтерперсональних) економічних і соціальних відносин. До елементів суспільної організації відносяться соціальні норми, довіра і сукупність суспільних і неформальних об'єднань, інтерперсональні (міжособистісні) зв'язки (особисті, сімейні, ділові). Їхнє завдання – створення умов для координації і кооперації заради взаємної вигоди.

Діалог, відкритість дозволяють людям вчитися один в одного. Цей процес може бути охарактеризований як соціальне навчання. Не можна, наприклад, сказати, що сучасний учений, взятий окремо, має вищий рівень інтелекту, ніж, скажімо, Леонардо да Вінчі. Практично всі наші інтелектуальні переваги – це знання, що передаються суспільством, що здобуваються в процесі соціалізації, інтеграції в систему суспільних відносин. Ці знання характеризують соціальний

інтелектуальний рівень або соціальну кваліфікацію. Термін "навчання" тут важливо розуміти не у вузькому дидактичному змісті, а системно – як процес самонавчання і саморозвитку через встановлення нових соціальних зв'язків, створення нових структур всередині суспільства, фірми. Це забезпечує інтеграцію досвіду окремих особистостей у суспільний досвід та визначає розвиток суспільства загалом.

У соціальній пам'яті комбінується інформація про навколишній світ і процеси праці одночасно з принципами формування, добору і запам'ятовування позитивного досвіду в інтересах тієї чи іншої соціально-економічної системи. Такий інформаційний механізм покликаний забезпечити відтворення сформованої структури соціально-економічної системи через функції навчання і виховання нових поколінь. Через неперервне нагромадження і передачу соціальної інформації забезпечуються наступність поколінь і, отже, виживання і розвиток того чи іншого суспільства.

Накопичений соціальний капітал України складають форми співробітництва, колективізму, соборності. Прикладом негативного соціального капіталу є відсутність довіри громадян країни один до одного, недостатня довіра в колективі, до держави; участь у кримінальних співтовариствах, криміналізація економіки, зловживання надзвичайним станом. Лобізм і корупція є відповідно легальним і нелегальним інструментами, що відкривають можливість окремим господарським суб'єктам отримання додаткового прибутку – соціальної ренти – за рахунок створення локального інституціонального середовища.

Соціальний капітал характеризується наступними рисами.

По-перше, соціальний капітал – це завжди продукт організованої взаємодії, тому він має суспільну, а не індивідуальну природу. З цього приводу А. Портес відзначає: "Економічний капітал знаходиться на народних банківських рахунках, людський капітал – в головах людей, соціальний капітал притаманний структурі їхніх відносин. Для володіння соціальним капіталом людина повинна бути пов'язана з іншими, і ці "інші" – фактичне джерело її переваги" [16, с. 23].

По-друге, соціальний капітал як елемент функціонування соціально-організованої суспільної системи не може знаходитися в приватній власності, тобто є суспільним благом. "Соціальний капітал вкладений у соціальну структуру і має характеристики суспільного блага" [15].

Соціальний капітал – не просто сума інститутів суспільства, а швидше, фактор, який утримує разом різні його складові. А. Портес припускає, що соціальний капітал властивий самій структурі людських відносин, оскільки будучи пов'язаною з іншими людьми, людина набуває багато переваг [16]. Прийнято розрізняти дві форми існування соціального капіталу: структурний – суспільні інститути, мережі, асоціації; правила, яким підпорядковано їх існування; та когнітивний – довіра, стосунки, цінності, норми і способи. Ці форми мають відносну незалежність: може існувати певний суспільний інститут зі своїм регламентом, довіра до якого серед людей буде низькою, і в той же час люди можуть бути пов'язані довірою,

загальними нормами і цінностями, не об'єднуючись при цьому в той або інший суспільний інститут або інше формальне об'єднання.

Соціальний капітал, подібно до капіталу фізичного, може представлятися як запас, але його відмінність в тому, що він не втрачається в міру використання, навпаки, не будучи використовуваним, він втрачає свою цінність. При цьому, як і фізичний капітал, він вимагає вкладень у формі соціальної взаємодії і дій, що підтримують довіру. Соціальний капітал стимулює економічний розвиток, сприяючи зв'язкам між підприємцями, працівниками і полегшуючи доступ до інформації, ухвалення колективних рішень та ефективні колективні дії. Високий рівень загальної взаємної довіри, співпраця, спілкування, взаєморозуміння – усе це складає соціальний капітал співтовариства, і чим краще він розвинений, тим вищих успіхів це співтовариство здатне досягти. Умови для розвитку соціального капіталу можуть спеціально створюватися і підтримуватися на мікро-, мезо- та макрорівнях. На нашу думку, вдосконалення національного соціального капіталу має відбуватися на основі наступних принципів: застосування комплексного підходу до формування та розвитку соціального капіталу на мікро-, мезо- та макрорівні; забезпечення стійкого розвитку науки, освіти, культури як базових сфер, що формують соціальний капітал та сприяють його впливу на економічний розвиток; визнання пріоритетної ролі держави у формуванні та відтворенні соціального капіталу нації.

Чим реальнішим стає перехід цивілізації на постіндустріальну стадію розвитку, тим усе більш очевидним виявляється той факт, що соціальні зв'язки, норми, переконання і правила відіграють важливу роль в економічному розвитку. Розвинені країни світу вступили в постіндустріальну еру, що характеризується не лише прогресом у сфері високих технологій, підвищеною увагою до творчої й інтелектуальної діяльності, але і зростанням кількості організацій, які працюють у принципово нових сферах економічної діяльності. У підсумку, особливого значення набуває те, як індивіди взаємодіють між собою, чи уміють вони працювати в команді, чи можуть довіряти партнерам по бізнесу або будуть вимушені проводити дорогі перевірки і створювати системи моніторингу. Соціальний капітал здійснює вплив на продуктивність праці, умови економічної діяльності загалом і, як наслідок, на добробут суспільства. Тому, на нашу думку, у подальших теоретичних дослідженнях з цієї проблематики доцільно застосовувати методологію використання соціального капіталу як інституціонального ресурсу економічного розвитку.

Список використаних джерел:

1. Горожанкіна М.Є. Соціальний капітал суспільства в умовах трансформації економічної системи (питання теорії і методології) [Текст] : автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.01 / Горожанкіна Марина Євгенівна ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2008. – 32 с.
2. Дискин И.Е. Социальный капитал в глобальной экономике // Общественные науки и современность. – 2003 – №5.
3. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства. КНЕУ – К., 2002, 186 с. – укр.
4. Инглетарт Р. Культурный сдвиг в индустриальном обществе // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Иноземцева. М., 1999. С. 245-260.

5. Кастельс М. Становление общества сетевых структур // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В.Иноземцева. М., 1999. С. 492-505
6. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий // Общественные науки и современность. – 2001. – №3.
7. Лесечко М. Д. Соціальний капітал: теорія і практика [Текст] : монографія / М. Д. Лесечко, О. Г. Сидорчук ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2010. – 219 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 186-202.
8. Мішин Ю.Р. Соціальний капітал в сучасній економічній системі [Текст] : автореф. дис канд. екон. наук : 08.00.01 / Мішин Юрій Руфімович ; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2010. – 18 с.
9. Нечепуренко А.І. Понятійно-категорійне забезпечення дослідження соціального капіталу / А.І. Нечепуренко // Пробл. науки . – 2007. – № 9. – С. 44-47. – Бібліогр.: 8 назв. – укр.
10. Соціальний капітал України: теоретико-методологічні основи формування [Текст] : [монографія] / [С. І. Бандур та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. С. І. Бандура ; НАН України, Рада по вивч. продукт. сил України. – К. : [РВПС України НАН України], 2010. – 210 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 186-209.
11. Терешкун О. Соціальний капітал і постіндустріальний розвиток суспільства: теоретико-методологічний аналіз / О. Терешкун // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Філософія . – 2011. – Вип. 200. – С. 92-98. – Бібліогр.: 9 назв. – укр.
12. Фролов А. Людина в системі виробництва: «соціальний капітал» Ф.Фукуями і «господарювання» А.С. Макаренка / А. Фролов // Шлях освіти . – 2010. – № 2. – С. 35-37. – Бібліогр.: 7 назв. – укр.
13. Coleman, J. Foundations of Social Theory. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1990.
14. Coleman J.S. Social Capital in the Creation of Human Capital // American Journal of Sociology. – 1988. – Vol. 94. – pp. 95-120
15. Narayan D. Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty // Working Paper. World Bank, Poverty Group – World bank, 1997.
16. Portes A. Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology // Annual Review of Sociology. – 1998. – Vol. 22. – pp. 1-24.